ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 30, Αρ. 1 (1996)

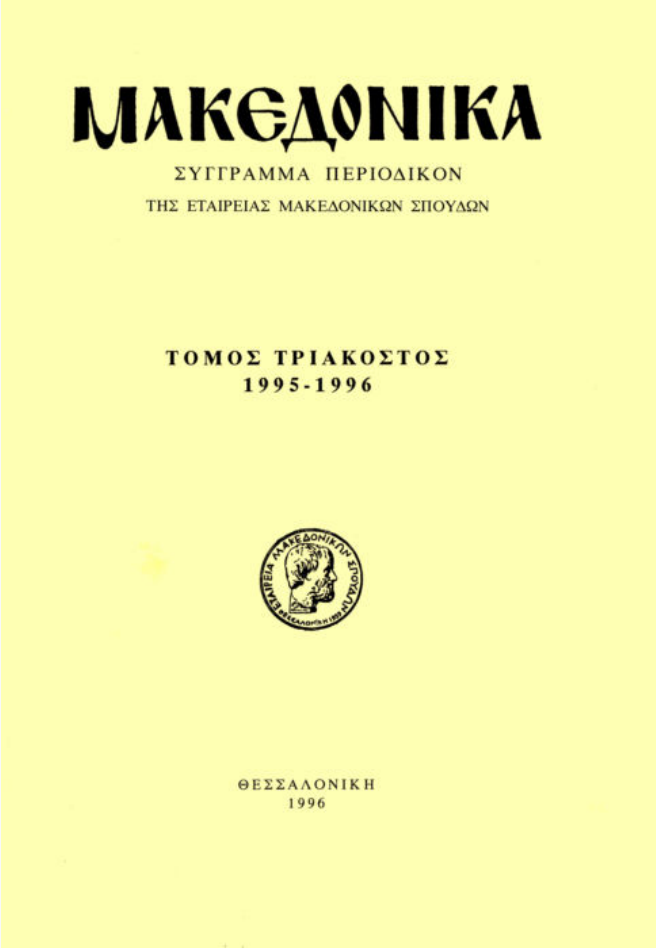

Η ανέκδοτη βιβλιογραφία για τη Μακεδονία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας του "εκ Μόσχας φιλέλληνος Ιωάννου Πέτρωφ"

Γιώργος Χ. Χιονίδης

doi: 10.12681/makedonika.243

Copyright © 2014, Γιώργος Χ. Χιονίδης

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χιονίδης Γ. Χ. (1996). Η ανέκδοτη βιβλιογραφία για τη Μακεδονία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας του "εκ Μόσχας φιλέλληνος Ιωάννου Πέτρωφ". *Μακεδονικά*, *30*(1), 139–152. https://doi.org/10.12681/makedonika.243

Η ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΟΥ «ΕΚ ΜΟΣΧΑΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΤΡΩΦ»*

Είναι γνωστό ότι στη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων είναι κατατεθειμένα τα χειρόγραφα του «ἐκ Μόσχας Φιλέλληνος Ἰωάννου Πετρώφ», όπως υπογράφει και αυτοαποκαλείται τούτος, με πολλήν ικανοποίηση. Ακόμα, υπάρχει (στην ίδια βιβλιοθήκη) και η συλλογή τούτου των ολιγοσέλιδων, συνήθως, βιβλίων και μελετών τρίτων (στην ελληνική και σε ξένες γλώσσες), που είναι δεμένα σε πενήντα τόμους αριθμημένους με τον γενικό τίτλο «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ».

1. Προλεγόμενα και Εισαγωγικά

Νομίζω, όμως, ότι είναι απαραίτητο πρώτα να σημειωθούν και εδώ μερικά βιογραφικά στοιχεία για τον ίδιον, τον συγγραφέα και συλλέκτη της βιβλιογραφίας, δηλαδή για τον Ιωάννη Πετρώφ, γιατί η περίπτωση του Ρώσου Φιλέλληνα παρουσιάζει ενδιαφέρον και όχι μονάχα διότι υπήρξε ο συντάκτης-συλλογέας της βιβλιογραφίας τούτης.

Ο Ιωάννης Πετρώφ γεννήθηκε στη Μόσχα το 1849 και πέθανε στην Αθήνα το 1922. Στην ελληνική πρωτεύουσα εγκαταστάθηκε οικογενειακώς το 1882.

Σπούδασε στη Στρατιωτική Σχολή της Πετρουπόλεως και έγινε αξιωματικός του πυροβολικού. Όμως, ο έρωτάς του για τα Γράμματα και ειδικά για την Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (κυρίως στην αρχή, γιατί ύστερα διεύρυνε τα ενδιαφέροντά του και για τις άλλες περιόδους του ελληνικού παρελθόντος), τον ώθησαν σύντομα στη λήψη της αποφάσεως να παραιτηθεί (το 1874 ή το 1875) από τον στρατό, προκειμένου να επιδοθεί αποκλειστικά στη μελέτη της ελληνικής Ιστορίας (με την ευρεία έννοια-σημασία της λέξεως).

Σκοπός του ήταν να υποστηρίξει τα ελληνικά δίκαια και γραπτώς, από τις στήλες των περιοδικών και των εφημερίδων, όπως και προφορικώς, με σειρά ομιλιών-διαλέξεων. Μάλιστα, υπήρξε και εκδότης ή συνεκδότης ενός περιοδικού, το οποίο ονομαζόταν «Ανατολή», που διεύθυνε για εφτά χρόνια.

---

* Δημοσιεύεται, όπως ανακοινώθηκε, ακριβώς, στο *15ο Πανελλήνιο Συνέδριο της «Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας» (Θεσσαλονίκη, 28.5.1994).*

Στην προσπάθειά του αυτή προχώρησε, αφού κατάρτισε μία πλούσια, ειδική, βιβλιοθήκη, ενώ φιλοτέχνησε πλήθος χαρτών, ατλάντων και πινάκων, που χρησιμοποιούσε και επιδείκνυε, αναρτούσε στη διάρκεια των ομιλιών του. Αξίζει να σημειωθεί ότι για την εξυπηρέτηση του αντικειμενικού σκοπού του συγκέντρωσε (εκτός από την πλούσια συλλογή βιβλίων σε πολλές γλώσσες) και τεύχη περιοδικών, ακόμα δε και φύλλα εφημερίδων από πολλές χώρες, κρατώντας, συνήθως, τα ενδιαφέροντα αποκόμματά τους, και έτσι απόκτησε σύντομα αρκετούς φακέλους, δηλαδή Αρχείο ταξινομημένων αποκομμάτων του Τύπου.

Ο Ιωάννης Πετρώφ ήταν Ρώσος (τουλάχιστον από τη μεριά του πατέρα του, ενώ ο Γ. Βαλέτας έγραψε ότι η μητέρα του ήταν Ελληνίδα, χωρίς όμως να τεκμηριώσει τον ισχυρισμό του). Ήταν κάτοχος (και) της ελληνικής γλώσσας, την οποία έγραφε με καλλιγραφικότατα γράμματα, όπως αποδεικνύεται από τα χειρόγραφά του, από τη διασωθείσα αλληλογραφία του και από τις επεξηγήσεις και τις εγγραφές του στους άτλαντες, στους χάρτες, τους οποίους κατάρτισε, μερικούς από τους οποίους, άλλωστε, είδε και δημοσιευμένους. Γνώριζε, ακόμα, τις σλαβικές γλώσσσες (πέρα από τη ρωσική), όπως και τη γαλλική και τη γερμανική γλώσσα, όπως συμπεραίνω από το δεδομένο ότι καταλογογραφεί ιδίως βιβλία και μελέτες-άρθρα, που ήσαν γραμμένα κυρίως στις γλώσσες αυτές.

Μετά τη (μόνιμη) εγκατάστασή του στην Αθήνα, έμαθε καλύτερα και τη νεοελληνική γλώσσα και συγκεκριμένα την «καθαρεύουσα», ενώ απεχθανόταν έντονα τη «Δημοτική», την αποκαλούσε δε (και αυτός) «χυδαϊκή» ή και «διεφθαρμένη χυδαϊκή» και μάλιστα κάμνει τον χαρακτηρισμό τούτον στο κείμενο των λημμάτων της βιβλιογραφίας του, δηλαδή σε καθαρώς τυποποιημένα, καταγραφικά, στεγνά, κείμενα, όπου δεν συνηθίζεται (αν δεν πρέπει και να αποκλείεται) η αναφορά επαινετικών και αποδοκιμαστικών κρίσεων, οι οποίες ανήκουν στον προορισμό των βιβλιοκρισιών και όχι των βιβλιογραφικών καταγραφών. Αλλά ο Ιωάννης Πετρώφ φαίνεται ότι δεν κατόρθωνε να πειθαρχεί γενικά στους κανόνες της αντικειμενικής και φορμαρισμένης καταλογογραφήσεως και συνήθιζε να προβαίνει συχνά και στην αξιολόγηση, ακόμα δε και στην έντονη κριτική θεώρηση των χρησιμοποιούμενων ή καταγραφόμενων μελετών. Ίσως, η στάση, η νοοτροπία του αυτή να εντάσσεται στον γενικότερο (πιθανόν) κυκλοθυμικόν, εκδηλωτικόν ή και νευρώδη χαρακτήρα του...

Στην Αθήνα μετέφερε και την προσωπική βιβλιοθήκη του, την οποία εμπλούτισε πλέον με περισσότερες εκδόσεις στην ελληνική γλώσσα.

Συνέχισε δε την πραγματοποίηση διαλέξεων σε πολλές πόλεις της τότε ελεύθερης χώρας, όπως και στην Αλεξάνδρεια (της Αιγύπτου) και στην Κύπρο. Φακέλους κ.τ.λ. είχε καταρτίσει και για τη Θεσσαλονίκη, από δε το συ-

Εικ. 1. Η 3η (ουσιαστικά 1η) σελίδα του χειρογράφου του Ιω. Πετρώφ, όπου η αρχή της βιβλιογραφίας του, για την Ιστορία της Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατία.

γκεντρωμένο υλικό και για άλλες πόλεις της Μακεδονίας (κυρίως από τους χάρτες, τις φωτογραφίες και τα αποκόμματα εφημερίδων) είναι δυνατόν να υποθέσουμε ότι επισκέφθηκε, ο Πετρώφ, και τις απελευθερωθείσες «Νέες Χώρες», προκειμένου να αποκτήσει και προσωπική αντίληψη μετά επιτόπια εξέταση.

Από δημοσιεύματα σε εφημερίδες της Ελλάδας και του Εξωτερικού (πολλά των οποίων φρόντισε ο ίδιος να αναδημοσιευθούν στις εκδόσεις των ατλάντων του, για τους οποίους θα γίνει μνεία πιο κάτω), πληροφορούμαστε ότι εντυπωσίαζε το ακροατήριό του, στις ομιλίες-διαλέξεις, λόγω της ευφράδειάς του, του έντονου φιλελληνισμού του (που πλησίαζε τα όρια του εθνικισμού) και της χρησιμοποιήσεως πολλών χαρτών και πινάκων, που έκαμναν πιο προσιτή και εύκολη την προσοικείωση των παρευρισκόμενων στο αντικείμενο της ομιλίας του, το οποίο ήταν πάντοτε γύρω από τον Ελληνισμό και τα δίκαιά του, με βάση τις ιστορικές πηγές.

2. Οι «Άτλαντές» του

Πέντε χρόνια μετά την εγκατάστασή του στην Αθήνα, είχε την ευτυχία, ο Ιωάννης Πετρώφ, να δει, επί τέλους, τυπωμένο το πρώτο έργο του. Ήταν ο «Άτλας του υπέρ της Ανεξαρτησίας ιερού αγώνος, 1821-1828...», ο οποίος εκδόθηκε στη Λειψία της Γερμανίας. Ως χρόνος της εκτυπώσεώς του φέρεται το 1886, αλλά πιστεύω ότι εκδόθηκε (και κυκλοφόρησε τελικά) την επόμενη χρονιά, όπως υποστήριξα σε άλλη μελέτη μου. Τούτος επανακυκλοφόρησε στην Αθήνα το 1971, με συμπληρώματα του Γιώργου Βαλέτα, γνωστού συγγραφέα και εκδότη («αναστυλωτή») των έργων άλλων.

Από έγγραφα του έτους 1885 και ύστερα (τα οποία εντόπισε στα Αρχεία του Υπουργείου των Εξωτερικών της χώρας μας ο γνωστός ιστορικός κ. Ευάγγελος Κωφός και είχε την καλοσύνη να μου παραχωρήσει σε φωτοτυπίες, πριν 21 χρόνια), πληροφορούμαστε για τις πολυετείς και αγωνιώδεις προσπάθειες του Ιωάννη Πετρώφ, προκειμένου να εξασφαλίσει για την έκδοση του άτλαντα (1821-1828) οικονομική βοήθεια από διάφορους φορείς και συγκεκριμένα από τον «Σύλλογον προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων», του οποίου πρόεδρος του Δ.Σ. ήταν το 1885 ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Τούτος διαβίβασε την αίτηση, του Ιω. Πετρώφ, στον Θεόδωρο Π. Δηλιγιάννη, Πρόεδρο του Υπουργικού Συμβουλίου (δηλαδή Πρωθυπουργό) και Υπουργό των Εξωτερικών συγχρόνως, αφού έκαμε μερικές εύστοχες παρατηρήσεις για ορισμένες διατυπώσεις ή και παραλείψεις του Πετρώφ, αν και είδε επί τροχάδην το έργο, διότι (ο Ιω. Πετρώφ) δεν θέλησε να του αφήσει το χειρόγραφο για να το μελετήσει.

Από άλλη σειρά της ίδιας συλλογής εγγράφων (αιτήσεων) του Πετρώφ,

Εικ. 2. Η πρωτασσόμενη σελίδα [226] στο «Συμπλήρωμα» της βιβλιογραφίας του, η οποία έπρεπε να αποτελεί, κανονικά, την 1η σελίδα του όλου χειρογράφου της Βιβλιογραφίας του Ιω. Πετρώφ.

μαθαίνομε για τον αγώνα του (το 1892 και το 1895), προκειμένου να εκδοθεί ύστερα και το άλλο έργο του, ο άτλαντας, που είδε τελικά το φως της δημοσιότητας (αφού κυκλοφόρησε, εντωμεταξύ, ο «Ιστορικός άτλας της Κρήτης»). Εννοώ το έργο του, το οποίο φέρει τον τίτλο: «Έργον Ε΄. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, τόμος Α΄, Αρχαία και Βυζαντινή εποχή. Ιστορικοεθνολογικός άτλας της Μακεδονίας». Η έκδοση και τούτου έγινε στη Λειψία από το ίδιο «Πολυχρωμολιθογραφείο», του Ι. Δ. Νεράντζη. Πρόκειται για πολύ γνωστό (και στις ημέρες μας) άτλαντα, δεδομένου ότι επανακυκλοφόρησε επανειλημμένα, σε τρεις διαφορετικές εκδόσεις, δύο στη Θεσσαλονίκη (το 1991 και το 1992) από τον Παντελή Α. Τσαούσογλου (οδοντίατρο της περιοχής της Θεσσαλονίκης, ο οποίος διακρίνεται για τη μεγάλη πατριωτική ευαισθησία του) και μία από τις εκδόσεις της γνωστής εφημερίδας «Ποντίκι» (Αθήνα, 1992).

3. Η βιβλιογραφία του για την τουρκοκρατούμενη Μακεδονία

Θα ασχοληθούμε πια με το κύριο θέμα μας, δηλαδή με τη βιβλιογραφία του Ιωάννη Πετρώφ, που σχετίζεται με τον ανέκδοτο τόμο της Ιστορίας του για τη Μακεδονία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Γνωρίζομε, καταρχήν, ότι υπάρχουν ανέκδοτα χειρόγραφα, έργα του Πετρώφ, για τα οποία έγραψα ήδη και μάλιστα δύο φορές: στην «Εισαγωγή, μετά καταλόγου των ανεκδότων έργων του Πετρώφ...», που προέταξα στην έκδοση ενός χειρογράφου, ανεκδότου «τετραδίου» τούτου (από το συνολικά ανέκδοτο 3ο τόμο του έργου του), το οποίο φέρει τον τίτλο «Περίδοξος κλεφτουριά της Μακεδονίας» και περιέχει τις βιογραφίες 28 κλεφταρματολών της. Το σχετικό βιβλίο κυκλοφόρησε το 1972, στη Θεσσαλονίκη, στη σειρά των εκδόσεων Π. Πουρναρά, με επιμέλειά μου, προσέθεσα δε σε τούτο βιβλιογραφικά σημειώματά μου, προ του κειμένου του Πετρώφ, χωριστά για τον καθένα αγωνιστή, όπως και πίνακα με σχετικές σημαίες, σφραγίδες και υπογραφές, τις οποίες βρήκα σε άλλα «τετράδια» του ίδιου τόμου των χειρογράφων του Πετρώφ. Τέλος, στο «Αφιέρωμα στη Μακεδονία» του περιοδικού της Αθήνας «Νέα Εστία» (τεύχος 1571, Χριστούγεννα του 1992) δημοσιεύτηκε σχετικό μελέτημά μου, για τον Πετρώφ, για τα εκδομένα βιβλία (άτλαντές) του και για την ανέκδοτη βιβλιογραφία του για τη Μακεδονία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (βλ. τις σελίδες 77-93, όπου αναφορά και σχετικής βιβλιογραφίας, στις 18 σημειώσεις, στις σελίδες 90-93).

Ανάμεσα στα ανέκδοτα έργα του Πετρώφ υπάρχει και ένα «τετράδιο» (το 3ο) του 3ου τόμου (της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας), το οποίο αποτελεί τμήμα του 294^{α} χειρογράφου στον γενικόν κατάλογο (χειρογράφων) της Βιβλιοθήκης της Βουλής και περιέχει τη βιβλιογραφία αυτού του τόμου.

Πρέπει να επισημάνουμε, όμως, ότι ο Πετρώφ συνήθιζε να καταγράφει και να μνημονεύει στα έργα του τα βιβλία, τα οποία αποδελτίωσε πραγματικά ή, αλλιώς, εκείνα για τα οποία ήθελε να δώσει αυτή την εντύπωση στον μελλοντικόν αναγνώστη του.

Για τον σκοπόν αυτόν χρησιμοποιούσε ειδικό τμήμα των σελίδων των ατλάντων του, για την καταχώριση της σχετικής βιβλιογραφίας, όπως διαπιστώνεται και από ένα απλό ξεφύλλισμα τούτων. Συγκεκριμένα, αναγράφονται 494 βιβλία κ.τ.λ. στον άτλαντα του 1821-1828 και 141 στον Ιστορικοεθνολογικόν άτλαντα της Μακεδονίας (που εκδόθηκαν στη Λειψία, όπως προσημειώθηκε). Το ίδιο κάμνει και στα άλλα ανέκδοτα έργα του, όπως στο 3ο τετράδιο του 2ου τόμου του έργου του για τη Μακεδονία κατά τον Μεσαίωνα (χειρόγραφο 294^{β} της Βιβλιοθήκης της Βουλής), όπου αναγράφονται 350 τίτλοι βιβλίων κ.τ.λ., σε 35 (χειρόγραφες) σελίδες.

Ειδικά, η εδώ παρουσιαζόμενη βιβλιογραφία, δηλαδή της Ιστορίας της

Εικ. 3. Η 227 (αντί να είναι η 2η) σελίδα του χειρογράφου, με το «Προοίμιον» της «Συμπληρωματικής» βιβλιογραφίας στο τέλος του κειμένου τέθηκε η προσωπική, ατομική σφραγίδα του και η συνήθης υπογραφή του Ιω. Πετρώφ.

Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατία, αποτελεί ένα ογκώδες «τετράδιον», το οποίο επιγράφεται (στην 3η σελίδα του, της οποίας βλέπετε το δημοσιευόμενο φωτοτυπημένο αντίγραφο, εικ. 1η): «Βιβλία αφορώντα εις την Μακεδονίαν».

Χωρίζεται σε δύο μέρη, όπου καταλογογραφούνται 4.032 λήμματα.

Το πρώτο μέρος (σελίδες 3-225) αποτελεί το αρχικό κείμενο της βιβλιογραφίας, το οποίο (άσχετα με το τι γράφει ο Πετρώφ) περιέχει 3.677 εγγραφές-λήμματα για βιβλία και δημοσιεύματα σε περιοδικά και εφημερίδες, σε 28 γλώσσες (όπως γράφεται ρητά στην ίδια, 3η, σελίδα).

Στο δεύτερο, πρόσθετο μέρος, μετά επανάληψη του τίτλου αλλά και στα

σλαβικά, αφού προηγηθεί το «Προοίμιον» (βλ. τις εικόνες 2, 3 και 4), καταχωρούνται (στις σελίδες 226-262) άλλα 355 λήμματα, για τα οποία ο Πετρώφ ισχυρίζεται ότι είναι δημοσιεύματα μετά το 1920 (οπότε και τελείωσε η καταγραφή, γραφή του 1ου μέρους, όπως συμπεραίνεται), αλλά δεν είναι τούτο ακριβές, διότι λημματογραφούνται σε τούτο και δημοσιεύματα, τα οποία είναι, πολλές φορές, παλιότερα, μέχρι και πολλών δεκαετιών ή ακόμα και εκατονταετιών, που του ξέφυγαν («διέλαθον της προσοχής» του, όπως θα έγραφε ο ίδιος). Άρα, υπάρχουν στο κείμενο του τετραδίου (συνολικά) 4.032 τίτλοι βιβλίων και δημοσιευμάτων περιοδικών και εφημερίδων.

Η καταχώριση γίνεται με αλφαβητική σειρά, προτάσσεται δε το σχετικό γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου, μεγεθυσμένο και καλλιγραφημένο (βλέπε πάλι τις φωτοτυπημένες απεικονίσεις των σελίδων 3 και 229 ή των εδώ εικόνων 1 και 4).

Τα λήμματα είναι αριθμημένα, συχνά όμως υπάρχει μπροστά μία παύλα (–), αντί για τον αναμενόμενον αριθμό, πρόκειται δε για δεύτερη διπλή εγγραφή του ίδιου δημοσιεύματος με άλλο κριτήριο, όπως όταν μνημονεύεται η πόλη ή το πρόσωπο (στο οποίο αναφέρεται) ή και ο τίτλος της εφημερίδας ή του περιοδικού ή και το θέμα, με το οποίο σχετίζεται το λήμμα, οπότε (σε παρένθεση) γίνεται μνεία και ρητή παραπομπή στην άλλη, ενάριθμη εγγραφή.

Άσχετα με τη γλώσσα, στην οποία είναι γραμμένο το δημοσίευμα, ακολουθείται, πάντοτε, η σειρά του ελληνικού αλφαβήτου και όταν δεν συμπίπτει τούτη με το πρώτο κ.ε. ψηφίο του ξενόγλωσσου κειμένου. Η καταχώριση δεν γίνεται με απόλυτη αλφαβητική σειρά, ως προς το δεύτερο γράμμα-στοιχείο και τα επόμενα, μάλιστα δε υπάρχουν επανειλημμένες άτακτες καταγραφές για τον αυτόν συγγραφέα, όπως συμβαίνει, π.χ., με τα δημοσιεύματα του γνωστού και πολυγραφότατου συγγραφέα-εκπαιδευτικού της Θεσσαλονίκης Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου. Για την καταλογράφηση δε των μελετών τούτου αφιέρωσε ο Πετρώφ μερικές σελίδες. Το ίδιο έγινε όμως και με την καταγραφή των δημοσιευμάτων, ακόμα, και του εαυτού του, που καταχωρίστηκαν σε διάφορες σελίδες, μη συνεπόμενες. Πρέπει συνεπώς να ανατρέχει ο μελετητής σ' όλες τις σελίδες (του κυρίως κειμένου και στη συνέχεια και του συμπληρωματικού) του σχετικού γράμματος-στοιχείου, προκειμένου να είναι βέβαιος ότι συμβουλεύτηκε πράγματι τη βιβλιογραφία του Πετρώφ καθ' ολοκληρία.

Η καταχώριση των στοιχείων του λήμματος γίνεται στη γλώσσα του δημοσιεύματος, αλλά τούτο είναι απλά ο κανόνας, ο οποίος εμφανίζει πολλές εξαιρέσεις, καθόσον ο Πετρώφ γράφει συχνά το λήμμα στην ελληνική γλώσσα, εκτός από το ονοματεπώνυμο και το αρχικό του πατρωνύμου του συγγραφέα των ξενόγλωσσων δημοσιευμάτων, κυρίως δε των εκδομένων σε σλαβικές γλώσσες, ενώ παρατηρούνται και άλλες, σπάνιες περιπτώσεις, κατά τις

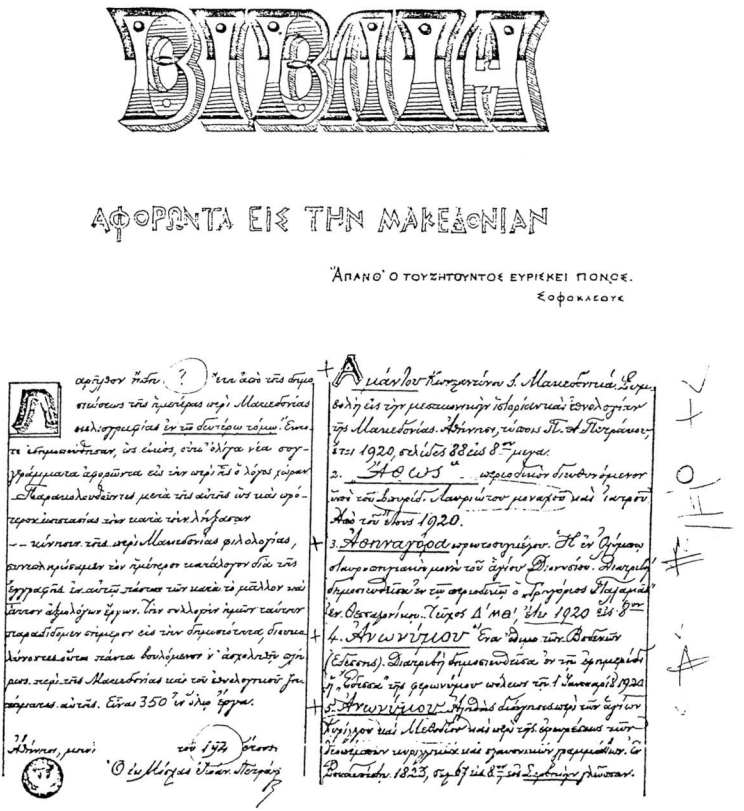

229

Εικ. 4. Η 229 σελίδα (πρώτη του κυρίως κειμένου της «Συμπληρωματικής» Βιβλιογραφίας), όπου διακρίνονται και τα κενά του αριθμού των ετών στην πρώτη σειρά της πρώτης στήλης, όπως και του μήνα και του έτους στο προλογικό σημείωμά του, καθώς και η ατομική σφραγίδα και η υπογραφή του.

οποίες τα στοιχεία του συγγραφέα καταχωρίζονται στην ελληνική γλώσσα ή, ακόμα, και μονάχα αυτά, το δε κείμενο γράφεται στην ξένη γλώσσα.

Υπάρχουν επίσης ελάχιστες φορές, που ο Πετρώφ διέγραψε ένα λήμμα ύστερα, διότι έκαμε λάθος και τούτο είναι η μόνη σχεδόν περίπτωση κατά την οποία το γραπτό του δεν είναι καλαισθητικά άψογο.

Τέλος, τα αναφερόμενα βιβλιογραφικά στοιχεία δεν είναι πάντοτε πλήρη, διότι ο Πετρώφ δεν αναγράφει, π.χ., τις συγκεκριμένες σελίδες ενός δημοσιεύματος σε περιοδικό κ.τ.λ., ενώ σε άλλα λήμματα είναι μέχρι και σχολαστικός, αφού αναγράφει και περιττές λεπτομέρειες ή κριτικές απόψεις του και σχολαστικές διευκρινίσεις του.

Όπως σημειώθηκε και πιο πάνω, ο καταλογογράφος δεν κατορθώνει να υποτάξει πάντοτε τον φωλιάζοντα στον χαρακτήρα του ανήσυχον και ενθουσιώδη φιλέλληνα στις απαιτήσεις του ήρεμου και αντικειμενικού ή άψογου παρατηρητή και τότε εκφράζει την έντονη αποδοκιμασία ή την επιδοκιμασία του για τον συγγραφέα ή το έργο του και μερικές φορές η κρίση του αποτελεί και ένα σύντομο βιβλιοκριτικό σημείωμα, το οποίο είναι δυνατόν και να υπερτερεί, ακόμα, σε αριθμό λέξεων, σε σύγκριση με το κυρίως κείμενο του λήμματος, δηλαδή της καθ' εαυτής βιβλιογραφικής καταγραφής.

4. Γιατί πρέπει να εκδοθεί η βιβλιογραφία του

Θα ήταν λοιπόν ευχής έργο να εκδοθεί ολόκληρη η βιβλιογραφία του Ιω. Πετρώφ, δεδομένου μάλιστα ότι λείπει μια παρόμοια (ή και η οποιαδήποτε βιβλιογραφική εργασία) για τη Μακεδονία, η οποία υστερεί και στον τομέα αυτόν, αφού έχουν εκδοθεί, αντίθετα, βιβλιογραφίες π.χ. για τη Θεσσαλία, για την Ήπειρο και για άλλα μεγάλα ή και μικρά διαμερίσματα της χώρας, γενικά ή ειδικά για την εποχή της Τουρκοκρατίας.

Βέβαια, είναι εμφανείς οι ελλείψεις του πονήματος του Πετρώφ, αν ληφθεί υπόψη και η πάροδος εβδομήντα χρόνων και πλέον από τον χρόνο της συντάξεώς του. Όμως, πρόκειται για ένα έτοιμο προς έκδοση έργο, του οποίου τα σχετικά προτερήματα είναι αρκετά, πέραν της μοναδικότητάς του. Να μερικά: καταλογογραφείται εντυπωσιακός αριθμός βιβλίων, τα οποία είναι γραμμένα στη βουλγαρική και στη ρωσική γλώσσα, κατά κύριον λόγο, αλλά και σε άλλες γλώσσες. Μάλιστα, η σχετική συλλογή του Πετρώφ είναι εντυπωσιακή, καθόσον αφορά στα έργα τα οποία αναφέρονται στο Άγιον Όρος ή στο λεγόμενον «Ανατολικόν ζήτημα», όπως και στο «Μακεδονικόν ζήτημα» και στη διαμάχη του σλαβικού και του ελληνικού κόσμου, ιδίως στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού.

Η αναφορά γίνεται συγκεκριμένα στον τομέα της Ιστορίας, της Εθνολογίας, της Προπαγάνδας, της Λαογραφίας κ.ά. ή και στα στρατιωτικά, στα

πολιτικά, στα δημογραφικά, στα δημοσιογραφικά, στα εθνικιστικά κ.τ.λ. γεγονότα.

Για την ακρίβεια, αναφέρονται συνθετικά έργα, τα οποία δεν σχετίζονται μονάχα με την εποχή της Τουρκοκρατίας αλλά και με τους βυζαντινούς (ή «μέσους») χρόνους, ακόμα δε και με την αρχαία εποχή.

Γίνεται μνεία και χαρτών, για τους οποίους εκφράζεται και η κρίση, η προσωπική αξιολόγησή του.

Επίσης, μεγάλη σημασία έχει το δεδομένο ότι αποδελτιώθηκαν από τον Ιω. Πετρώφ και άρθρα, που καταχωρίστηκαν σε άγνωστα (σήμερα) ή σπάνια και απρόσιτα (επιστημονικά ή και μη) περιοδικά, ακόμα δε και σε εφημερίδες, που εκδίδονταν στη Σόφια, στη Μόσχα και αλλού.

Συνεπώς, διασώζεται έτσι η μνεία της υπάρξεως ενός πλήθους δημοσιευμάτων, τα οποία αγνοεί η σημερινή ιστορική επιστήμη, χωρίς να αποκλεισθεί η περίπτωση να μην ήσαν γνωστά όλα τούτα, ακόμα και στους τότε σύγχρονούς του μελετητές (του τέλους του 19ου και της αρχής του 20ού αιώνα). Ας ληφθεί υπόψη ότι ελάχιστοι Ευρωπαίοι (μη Σλάβοι) ερευνητές ήξεραν τότε τις σλαβικές γλώσσες και πως δεν ήταν εύκολη η κατάρτιση σχετικού βιβλιογραφικού οδηγού και η ενημέρωση των ιστορικών συγγραφέων γύρω από τη σλαβική φιλολογία-βιβλιογραφία. Και τούτο μπορεί να συμβαίνει πολύ περισσότερο, αφού πολλά βιβλία ή άρθρα περιοδικών και δημοσιεύματα εφημερίδων είναι και παλιότερων αιώνων ή, πάντως, προγενέστερα της εκδόσεως των γνωστών βυζαντινών κ.τ.λ. ιστορικών περιοδικών της Ρωσίας και της Γερμανίας ή της Γαλλίας, απ' όπου γίνεται (από τα τέλη του 19ου αιώνα και κατόπιν) η αναγγελία ή και η βιβλιοκριτική των δημοσιευμάτων και στις σλαβικές γλώσσες, οπότε έγινε δυνατή πια και προσιτή πλέον η ενημέρωση των ενδιαφερόμενων και η καταβολή της απαιτούμενης φροντίδας τους προς απόκτηση αντιτύπων, ανατύπων ή αποκομμάτων δημοσιευμάτων εφημερίδων.

Έτσι, η αξία της βιβλιογραφίας του Ιω. Πετρώφ, ειδικά της Ιστορίας της Μακεδονίας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (με το προσημειωθέν ευρύτερο, χρονικά, περιεχόμενό της), ξεπερνά το ενδιαφέρον του Έλληνα, μονάχα, ερευνητή και συνεπώς η ωφέλεια της Ιστορίας, από την έκδοσή της, θα είναι καθολικότερη και γενικότερη, δηλαδή παγκόσμια, τρόπον τινά...

Άλλωστε, υπάρχει για μας τους Έλληνες και ένας άλλος λόγος που καθιστά απαραίτητη την έκδοση της βιβλιογραφίας του Ιω. Πετρώφ: αποδελτίωσε και τα δημοσιεύματα (μεταξύ των άλλων) 100 και πλέον ελληνόγλωσσων περιοδικών και πάνω από 50 εφημερίδων της Αθήνας, της Κωνσταντινουπόλεως, της Θεσσαλονίκης, της Σμύρνης, των Πατρών, του Βόλου, του Ρεθύμνου, της Έδεσσας, αλλά και άλλων πόλεων του εξωτερικού, όπως της Βενετίας, του Λονδίνου, της Λειψίας, του Παρισιού, της Ν. Υόρκης, της Αλεξάνδρειας (της Αιγύπτου), της Μόσχας, της Τεργέστης κ.ά.

Συγκεκριμένα, από τη χωριστή καταμέτρηση κατά κατηγορίες που έκαμα, όπως και από την καταλογράφησή μου των λημμάτων-δημοσιευμάτων της βιβλιογραφίας του Ιω. Πετρώφ των ελληνόγλωσσων περιοδικών και των εφημερίδων, προέκυψε ότι υπάρχουν εφτακόσιες δύο (702) καταγραφές (στο κύριο σώμα 604 και στο συμπληρωματικό 98). Οι υπόλοιπες καταγραφές είναι για τα (ξενόγλωσσα και για τα ελληνόγλωσσα) αυτοτελή βιβλία ή για δημοσιεύματα σε ξενόγλωσσα περιοδικά και σε εφημερίδες σε διάφορες γλώσσες (πλην της ελληνικής).

Ιδιαίτερη φροντίδα κατέβαλε, ο Ιω. Πετρώφ, για την αποδελτίωση των περιοδικών εκδόσεων «Μακεδονικόν Ημερολόγιον» (της Αθήνας), «Γρηγόριος ο Παλαμάς», «Ημερολόγιον της Θεσσαλονίκης», «Ημερολόγιον του Σκόκου», «Ελληνισμός», «Νέος Ελληνομνήμων» κ.ά.

Με μεγάλη επιμέλεια αποδελτίωσε τα δημοσιεύματα (ιστορικής υφής) της εφημερίδας «Πύρρος» (της Αθήνας), η οποία φαίνεται ότι αποτελούσε τότε και το σημαντικότερο δημοσιογραφικό προπύργιο και το βήμα του εθνικού αγώνα για την ιστορική δικαίωση του Ελληνισμού, αν και ήταν εβδομαδιαία (τουλάχιστον όταν κατόρθωνε να εξασφαλίζει τη δαπάνη για την έκδοσή της, στο τακτό διάστημα των 7 ημερών), στην πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα.

Τέλος, όσο γνωρίζω, ο Ιω. Πετρώφ, συγκέντρωσε, καταλογογράφησε και «δημοσίευσε» την πλουσιότερη βιβλιογραφία και για τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913) και μάλιστα όχι μονάχα των ελληνόγλωσσων μελετών, των αυτοτελών ή σε περιοδικά και σε εφημερίδες.

Τις εφημερίδες πρέπει να εντόπιζε και συγκέντρωνε και κατά τα επί τόπου ερευνητικά ταξίδιά του, όπως καταδεικνύεται και από τα άλλα μνημεία ιστορίας κ.τ.λ., τα οποία συνέλεξε, π.χ., από τις φωτογραφίες και από τα σχεδιαγράμματα και τους χάρτες, που συνέταξε-συνέθεσε ο ίδιος. Μερικά από αυτά (π.χ. όσα είναι για τη Θεσσαλονίκη) έχουν κάποια (ίσως και σημαντική) αξία, λόγω και των καταστροφικών-καταλυτικών γεγονότων, που επακολούθησαν (όπως ήταν η πυρκαϊά του 1917), με συνέπεια να καταστούν σπάνια (αν όχι και μοναδικά) τα τέτοια, αδιάψευστα τεκμήρια του εξαφανισθέντος παρελθόντος, καθόσον αφορά σε πολλές πόλεις της «μείζονος» Μακεδονίας.

5. Επιλεγόμενα

Αυτά τα λίγα αφιερώνω, ως ένα, ακόμα, πνευματικό μνημόσυνο από μέρους μου στον Ιωάννη Πετρώφ, έναν πραγματικόν, αγνόν Φιλέλληνα και φιλίστορα, ως αποτρεπτικό εμπόδιο για τη λησμονιά του και ως αναγνώριση του οφειλόμενου «αντίδωρου», από εμάς τους Έλληνες (και ιδιαίτερα τους Μακεδόνες) ερευνητές, για την κοπιώδη-αγωνιώδη και πολυετή προσπάθειά

του για την ανιστόρηση του παρελθόντος της δεύτερης πατρίδας του, της Ελλάδας, την οποία αγάπησε και για την οποία πάλεψε με μαχητικότητα και υπηρέτησε με πίστη και αφοσίωση.

Γι' αυτό, ίσως, κατάλληλα... «αμείφθηκε» και αυτός με την καθιερωμένη περιφρόνηση της χώρας μας, για τον ίδιο και για το (όποιο) έργο του, που παραμένει ανέκδοτο και ανεκμετάλλευτο (μια και ό,τι εκδόθηκε ή επανεκδόθηκε οφείλεται σε ιδιώτες).

Άλλωστε, ο τόπος μας, γενικότερα, διακρίνεται και φημίζεται ανέκαθεν για την πλήρη και χαρακτηριστική αδιαφορία και για την αγνωμοσύνη του προς τους άξιους, αγνούς, τίμιους και σεμνούς σκαπανείς του πνεύματος, τους Έλληνες και τους Φιλέλληνες...

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

SUMMARY

Giorgios C. Chionidis, *The Unpublished Bibliography on Macedonia under Ottoman Rule Compiled by Ioannis Petrov, a «Philhellene from Moscow»*.

On the basis of one of Petrov's manuscripts (which are now in the Library of the Greek Parliament), the writer gives an account of his bibliographical list of works relating to the history of Macedonia under Ottoman rule. This is preceded by some biographical information about Petrov, who was born in 1849 in Moscow and died in 1922 in Athens, where he had settled with his family in 1882, bringing with him the large library he had put together after resigning (in 1874-5) from his post as a regular artillery officer in the Russian army.

The writer also gives information about Petrov's atlases and his books on the Greek struggle for liberation from 1821 to 1828 and Macedonia, which were first published in Leipzig and republished recently. He ends with an account of Petrov's unpublished «Illustrious Klephts of Macedonia», which was published in Thessaloniki in 1972, edited with an introduction and additions by G. C. Chionidis.

Petrov's bibliography comprises a «Τετράδιον» (file) of the third, unpublished, volume of his «History of Macedonia: The Ottoman Period», which is registered as No. 294a in the Parliamentary Library's catalogue of manuscripts. It comprises the main part (pp. 3-225) and a supplement (pp. 226-62), and contains a total of 4,032 entries relating both to books and to articles in periodicals and newspapers.

The writer ends with an account of the distinctive features of the way in which the entries are recorded, and proposes that the whole bibliography be published.